

VU Research Portal

Vragen rondom het drama op Schoonder Sigt: Een nader onderzoek van de zelfmoord van Robert Jacob Gordon in 1975

Schutte, G.J.

published in

Tydskrif vir Geesteswetenskappe
2012

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Schutte, G. J. (2012). Vragen rondom het drama op Schoonder Sigt: Een nader onderzoek van de zelfmoord van Robert Jacob Gordon in 1975. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 52(2), 209-220.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Vragen rondom het drama op Schoonder Sigt: Een nader onderzoek van de zelfmoord van Robert Jacob Gordon in 1795

Questions concerning the drama at Schoonder Sigt: A closer look at the suicide of Robert Jacob Gordon in 1795

GERRIT SCHUTTE

Professor Extraordinarius, Departement Geskiedenis,
Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
gj.schutte31@gmail.com

Gerrit Schutte

G.J. SCHUTTE is emeritus hoogleraar geschiedenis van het Nederlands protestantisme aan de Vrije Universiteit Amsterdam en Professor extraordinarius aan het Departement Geskiedenis, Universiteit van Suid-Afrika. Hij studeerde en promoveerde aan de Universiteit Utrecht en doceerde 1975–2005 moderne en contemporaine geschiedenis aan de Vrije Universiteit. Zijn specialismen zijn de geschiedenis van de Verenigde Oostindische Compagnie, van het calvinisme en van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen. De Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns verleende hem in 2006 de Stalsprys vir Geskiedenis. Zijn meest recente boeke is *De zonen van Magato* (2007), *A Family Feud: Afrikaner nationalism and Dutch neo-calvinism* (2010) en *Stamverwantschap onder druk. De betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika, 1940–1947* (2011).

G.J. SCHUTTE is Professor Emeritus of the history of Dutch protestantism at the Vrije Universiteit Amsterdam, and Professor Extraordinarius, Department of History, University of South Africa. He obtained his PhD at Utrecht University and during 1975–2005 he taught modern and contemporary history at Vrije University Amsterdam. The history of the VOC, of Calvinism and of the Dutch-South-African relations are areas of his special interest. In 2006 he was awarded the Stals Prize for History by the South African Academy for Science and Arts. His latest books are *De zonen van Magato* (2007), *A Family Feud: Afrikaner nationalism and Dutch neo-calvinism* (2010) and *Stamverwantschap onder druk. De betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika, 1940–1947* (2011).

ABSTRACT

Questions concerning the drama at Schoonder Sigt: A closer look at the suicide of Robert Jacob Gordon in 1795

Colonel Robert Jacob Gordon (1743–1795) is a famous explorer of Southern Africa, its geography, people, flora and fauna. His reputation as Military Commander of the Cape of Good Hope is, however, not so good. His resistance against the British attack in 1795 was defensive, mostly evading direct combat, and after three months he surrendered. Subsequently, some five weeks later, on the 25th of October 1795, Gordon committed suicide. South African historiography, based on prevailing rumour at the time, was convinced: his suicide was due to feelings of shame and remorse, reaction to social isolation and contempt. People accused Gordon of cowardice

and his treacherous defence of the Cape, claiming that as an Orangist and Anglophile, Gordon had handed the Cape over to the British to prevent a Jacobin revolution, whereby he could be assured that the British custody would take care of the Cape until the restoration of the House of Orange.

That Gordon was neither a coward nor a traitor, is the thesis of this article; and his suicide therefore had to have had another origin. Indeed, Gordon was an opponent of the 1789 French Revolution, and his Scottish stock might have him helped to cooperate with the British. But he did not neglect his duties and he was not betrayed by the British. Backed up by Commissioner Sluysken and the unanimous Political Council, he followed a defensive line of action, seeing the English opponent being the majority – in guns, men and professional experience – while he was not sure of the reliability of his own men, mercenaries and unruly burgher militia's – the countryside was in open conflict with the Company regime. For three months, Gordon kept the enemy at bay and retained his honour as a soldier; then he surrendered: as a professional soldier; he knew that prolonged warfare was useless, and would result in more victims and much damage. Fighting to the end, sacrificing oneself for one's honour or freedom of the nation – such feelings were foreign to 18th century officers.

There is no knowledge of any sign of treason or sneaky cooperation by Gordon with the British army; nor is there any indication of disappointment by Gordon about the policy of the British occupier. Some forty British officers honoured Gordon by being present at his funeral. There was indeed a small number of burghers and soldiers, inspired by Jacobin revolutionary nationalism, who deplored the surrender of the Cape to the British. They wrote to the Government in the Netherlands (by now the Batavian Republic) and accused the Colonial Government of treason. In their writings they called Gordon a coward and his behaviour treasonous and declared his suicide as being the result of remorse (the British forgot their promises to maintain the rights of the Dutch on the Cape Colony), social rejection and isolation.

The accusers of the policies of Governor Sluysken and Commander Gordon are well-known: a junior clerk/schoolmaster (H.D. Campagne, as Jacobin agitator expelled by the British and for years kept imprisoned in England), an artilleryist (P.W.Marnitz), an assistant (assistent – C. L. Neethling, expelled, went to Holland), and the assistant ship's doctor (onderchirurgijn – J.P. Woyer, Graaff-Reinet, active in the so-called Swellendam Republic movement). Not the type of people with the knowledge to judge the situation! Their accusations were met with no response by the Batavian Government, which approved the official report by Governor Sluysken. This was an indirect disapproval of Neethling's book which was an attack of Sluysken's report, and he and his comrades were not rewarded for their revolutionary fervour: Neethling got nothing at all, Woyer was sent to the East (where he never arrived), only Campagne got some financial help, while as prisoner in England.

It is evident that the South African historiography has given much too much credit to the revolutionary propaganda and gossip of Campagne, Marnitz, Neethling, Woyer and the anonymous pamphlet written in French Apologie de Robert de Gordon (1796). Encapsulated in the anti-imperialistic paradigm, dear to colonial historians (George McCall Theal) and the Afrikaner nationalists (C. Beyers), both the British and the VOC Regime are blamed. The VOC leadership yielded to the reality, and Gordon had nothing to feel embarrassed about: the British were too strong, war is never the ultimate goal. There was not even a British plan to get hold of the Cape for ever; only to secure the Cape from the French hegemony (and the Batavian Republic was a vassal of Paris!). Not only the defence of the Cape, but also the interpretation of the mentality at the Cape, of the so-called Cape Town Jacobins and the "Republican movement" in the outermost districts Swellendam and Graaff-Reinet, have been described according to that paradigm. Their

character and impact evidently are misunderstood, and both have been attributed an anachronistic ideology.

In the context of this ideological historiography, everybody has explained the suicide of Gordon as idiosyncratic. However, there are many indications for another explanation of Gordon's suicide. Gordon wasn't the kind of man to suffer from gossip or the idiot accusations of stupid common soldiers. People said that his wife had rejected him, driving him to commit suicide – an all too common story. But there were other, serious problems. Since his last journey through the interior parts of the Cape, Gordon was ill. An illness that made him visibly meagre, and sometimes his behaviour was odd. His endeavours to strengthen the walls of the forts by hides and woolsacks were an evident example, and his riding around the Cape during the war remarkable. Some of his children, many years later, ended in a lunatic asylum. In a letter, written only two days before his death, Gordon confessed: I am almost distracted; his writing showed how emotions seemed to have overcome him. Gordon was ill. He felt that his tough body and strong mind were deteriorating – the idea to become a shadow of the man he used to be, seemed intolerable to him, and afraid of further physical and psychical decline, he took his pistol and shot himself.

KEY WORDS: Cape of Good Hope, VOC, French Revolution, Batavian Republic, Robert Jacob Gordon, British attack, heroism, nationalism, historiography

KERNBEGRIPPEN: VOC, Kaap de Goede Hoop, Franse revolucie, Bataafse Republiek, Britse aanval, Robert Jacob Gordon, heldendom, nationalisme, geschiedschrijving

SAMENVATTING

De befaamde reiziger en ontdekker Robert Jacob Gordon (1743–1795), militair commandant van de Kaap de Goede Hoop, maakte in 1795 een eind aan zijn leven, een maand nadat hij de Kaap had moeten overgeven aan de Engelsen. De historiografie ziet een causaal verband tussen die twee activiteiten: Gordon pleegde zelfmoord, omdat iedereen hem minachtte als een laffe verrader, zelfs door de Engelsen. Dat beeld van Gordon de verrader/zelfmoordenaar is ontleend aan contemporaine geschriften van politieke tegenstanders en klakkeloos overgenomen en doorverteld in de Zuid-Afrikaanse geschiedschrijving, die een nationalistisch-antikoloniaal paradigma aanhangt. Maar Gordon was niet laf en hij heeft de Kaap niet verraden want hij had gedaan wat van een militair 18^e-eeuwse officier werd verwacht; het besluit tot de overgave werd door de VOC-top als geheel genomen en werd niet geminacht door de Engelsen. Gordon pleegde dus geen zelfmoord uit wroeging en schaamte, maar omdat hij ziek was en de nog verdere ontakeling van lijf en geest vreesde.

Kolonel Robert Jacob Gordon (1743–1795), commandant van de Kaapkolonie 1780–1795, was een fenomeen. Hij was al in eigen tijd een befaamd (ontdekkings)reiziger, die het tot dan toe feitelijk onbekende binnenland van zuidelijk Afrika bereisde en zijn flora en fauna bekend maakte. Een actief wetenschapper en onderzoeker en de naamgever van de Oranjerivier.¹ Hij doorstond tijdens zijn maandenlange reizen hitte, kou en dorst, at alles wat hem voorgezet werd en hield zelfs een hardloopwedstrijd met een nijlpaard. Hij voelde zich thuis onder San- en Nguni-mensen, verstond en sprak hun talen, liet zijn baard en lange haren door hen aaien en werd aangegaapt als hij poedelnaakt zijn witte vel in poel of rivier waste. Hij hield van “kafferbier”, danste even wild

¹ Raper, Peter E. & Maurice Boucher (eds). 1988. *Robert Jacob Gordon Cape Travels, 1777 to 1786*. Houghton: The Brenthurst Press.

als de Hottentotten en luisterde liever naar een Bosjesmansjamaan dan naar het overleg in de Politieke Raad van de Kaapkolonie. Hij had echter een tragisch levenseinde. Hij faalde namelijk schromelijk in de verdediging van de Kaap tegen de Engelse verovering in 1795 – een falen dat overigens “aan ander redes as militêre onbevoegdheid te wyte” was, zoals het *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek* het samenvatte; als militair en commandant verdiende Gordon als zodanig een goede beoordeling. Zijn “halfhartige pogings” om de Britten tegen te houden hadden namelijk een politieke oorzaak (hij verfoeide de Franse Revolutie), en ze waren mede gebaseerd op een verkeerde inschatting van de verhoudingen in Europa op grond van misleidende informatie die de Engelse tegenstander verschaftte. Ruim een maand nadat de Britse troepen de Kaapkolonie hadden overgenomen, schoot hij zichzelf door het hoofd. Uit wroeging en schaamte, wist men. Want wat anders restte Gordon nog, door ieder geminacht als verrader door de Kaap, dan zelfmoord toen overduidelijk was dat de Engelsen helemaal niet waren gekomen om de Kaap te bewaren voor de Prins van Oranje maar voor het eigen Empire? “In die ontnugtering wat op die verraad van die Engelse gevolg het, het Gordens sy eie lewe geneem”.² Dat is het verhaal van het tragische eind van Robert Jacob Gordon, zoals het gedurende twee eeuwen wordt herhaald. Maar is dat verhaal wel juist?

FEITEN

Eerst een paar feiten. Op de vroege ochtend van 25 oktober 1795 maakte een pistoolschot een eind aan het leven van Robert Jacob Gordon, 52 jaren oud, in de tuin van zijn huis Schoonder Sigt, op de helling van de Tafelberg – volgens Karel Schoeman stond het huis bij het tegenwoordige Flower Street no.3 in Oranjezicht, nabij de Schoonder Street dat de toenmalige oprijlaan is.³ Er waren geen getuigen – het kan dus moord zijn, noteerde de precieze fiscaal W.S. van Rijnveld.⁴ Maar een kogel, afgevuurd door een pistool, door het hoofd achter het rechter oor – dat wijst toch meer op suicide. De tijdgenoot twijfelde er niet aan en de geschiedschrijving herhaalt dat oordeel.⁵ Ook ik ga uit van zelfmoord, maar dat is voor mij niet het eind, maar juist het begin van het verhaal. In de aardige maar niet op nieuw onderzoek gebaseerde recente (Nederlandse) biografie van Gordon, *Een Nederlander in de wildernis*, herhaalt Luc Panhuysen het bekende zelfmoordverhaal: Gordon was door de Engelsen verraden en hij werd niet door hen beschermd, hij werd vanwege zijn verraad algemeen veracht, een outcast geworden en schoot zich in arren moede door het hoofd. “Hij werd buiten het kerkhof begraven, zoals destijds gebruikelijk was bij zelfmoordenaars. Zijn graf is nooit teruggevonden”.⁶ Deze laatste zinnen gaan echt te ver: het lijkt is niet stilweg ergens weggemoffeld. Gordon werd begraven op de Kaapse militaire begraafplaats, met een burgerlijke begrafenis, maar tot de rouwstoet behoorden onder meer veertig rijtuigen van Britse officieren.⁷

² Gericke, B. 1981. Gordon, Robert Jacob. In *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek* [voortaan: SABW]. Durban-Pretoria: RGN, IV, pp. 200-203.

³ Schoeman, Karel. 2011. *Cape Lives of the Eighteenth Century*. Pretoria: Protea Bookhouse, p. 588.

⁴ Barnard, C.J. 1950. Robert Jacob Gordon se loopbaan aan die Kaap. In *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis* 13 –I (1950), p. 432.

⁵ Vergelijk recentelijk nog Schoeman, Karel. 2011. R.J. Gordon (1743–1795). Officer, artist and explorer. In *Cape Lives*, pp. 557-623.

⁶ Panhuysen, Luc. 2010. *Een Nederlander in de Wildernis. De ontdekkingsreizen van Robert Jacob Gordon (1743–1795) in Zuid-Afrika*. Amsterdam: Rijksmuseum/Nieuw Amsterdam Uitgevers, p. 182.

⁷ John Malcolm, adjudant van generaal Craig, schreef: “He was buried privately, but his Corps was attended to the Grave by near forty English officers”, Paston, George. 1902. *Side-lights on the Georgian period*. London: Methuen, p. 229; Barnard, “Gordon”, p. 433; Cullinan, Patrick 1992. *Robert Jacob*

Dat erbetoon staat dwars op de mening, dat de Engelsen Gordon minachtten. Nergens blijkt ook dat Gordon in zijn laatste levensweken boos was op de Engelsen. Integendeel, hij bleef in contact met de Britse commandant admiraal Elphinstone – drie dagen voor zijn dood stuurde hij hem nog privaat ontvangen informatie over activiteiten van Franse oorlogsschepen, “our enemy”.⁸ En Elphinstone ontving de weduwe Gordon nog op de dag van de dood van haar echtgenoot en beloofde haar zijn steun.⁹

Daarom: hoe zit het eigenlijk met die stelling, dat Gordon zich het leven benam omdat hij zich verraden voelde en door ieder geminacht, bedreigd zelfs? Hoe weten we dat eigenlijk? Gordon heeft geen afscheidsbrief nagelaten ter verklaring van zijn zelfverkozen dood, maar had ook in de voorgaande periode niets van wroeging laten tonen. Hij had dan ook geen enkele reden om zich als commandant en verdediger van de Kaap te schamen. Wij hebben ons goed verdedigd, stelde de hoogst verantwoordelijke VOC-gezaghebber aan de Kaap, Commissaris A.J. Sluysken, in zijn *Verbaal* van de gebeurtenissen tussen 10 juni en 16 september 1795, in mei 1796 ingeleverd bij de verantwoordelijke instantie in Den Haag, het Comité tot de zaken van de Oost-Indische Handel en Bezittingen dat sinds 1 maart 1796 Heren XVII van de generationaliseerde VOC verving.¹⁰ We hebben de Britten niet als beschermers binnengehaald, ondanks de opdracht van Erfstadhouder Willem V (de befaamde “Kew Letters”¹¹); wij hebben ons verdedigd. Maar we stonden wel machteloos tegenover een overmachtige tegenstander. Negen schepen telde de Britse vloot, drie met 74 en drie met 64 kanons, de rest gezamenlijk ook nog 56. En een expeditieleger van tegen de 4000 man. Daar stonden hooguit 1000 VOC-soldaten tegenover – huursoldaten, Duitsers, Fransen, niet van plan hun leven te wagen – plus 400 infanteristen (Kapenaren) en in principe 1000 bereden man burgermilitie – onwillig volk, want de grensdistricten waren in opstand en velen van daar kwamen niet – zo’n derde van Sluyskens *Verbaal* ging niet voor niets over het oproerige Swellendam en Graaff-Reinet. We hebben de Kaap verdedigd, drie maanden lang, aldus Sluysken, maar tenslotte moesten we een eervolle overgave getekend, om zinloos verder bloedvergieten en de vernieling van Kaapstad te voorkomen.¹² De overgave voorkom inderdaad een aanval op Kaapstad, wist ook de Engelse militaire top en die was dankbaar dat die niet nodig was geworden, want, in de woorden van een adjudant van generaal Craig: “Our Success would have been certain, and no power could have restrained an army composed like ours of wild sailors and raw (I may almost say undisciplined) Soldiers from Carnage and Plunder”.¹³

REVOLUTIONAIR NATIONALISME

Gordon was een achttiende-eeuwse beroepsofficier. Hij werd om zijn “militaire qualiteiten en stricte Eerlijkheid” hoog geprezen door de marine-officier J.O. Vaillant, die in 1789 de Kaap inspecteerde.¹⁴

Gordon 1743–1795. The Man and his Travels at the Cape. Cape Town: Struik, p. 185 (“nearly forty English officers”).

⁸ R.J. Gordon aan Sir G.K. Elphinstone, 22.10.1795, aangehaald in Potgieter T.D. 2006. *Defence against Maritime Power Projection: The Case of the Cape of Good Hope, 1756–1803.* D.Phil. Universiteit Stellenbosch pp. 424-426 (met dank aan T.D. Potgieter en P.E. Westra).

⁹ Susanna Gordon aan Sir G.K. Elphinstone, 25.10.1795 – als vorige noot.

¹⁰ Nationaal Archief, Den Haag: Comité tot de Zaken van de Oost-Indische Handel en Bezittingen [voortaan OIHB] Notulen 7 en 9.5.1796. Sluyskens rapport werd na goedkeuring ervan door de Nationale Vergadering gepubliceerd als Sluysken, A.J. 1797. *Verbaal, gehouden bij den commissaris van de Kaap de Goede Hoop.* Den Haag.

¹¹ Opgenomen in Sluysken, *Verbaal*, p. 11.

¹² Vergelijk ook Nel, H.F. 1972, Die Britse Verowering van die Kaap in 1795. In *Argief-Jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 35, II, pp. 167-291.

¹³ Paston, *Side-lights*, pp. 226-227.

Wat jaren later (1793) loofden Commissarissen-Generaal Nederburgh en Frijkenius zijn “buijtengemeene yver en voorbeeldige belangeloosheid”.¹⁵ Zelfs een duidelijke criticus van zijn optreden in 1795 erkende dat Gordon onder andere omstandigheden “een eerlijk Man en braaf Commandant zou zijn geweest”.¹⁶ Gordon was trouw aan zijn eed aan de VOC, aan de Prins van Oranje als Hoge Overheid en aan de Staten Generaal van de Verenigde Nederlanden. En hij was zuinig op zijn beroepseer. Zijn optreden, ook in de omgang met zijn Engelse tegenstanders, was conform de algemene code van deze internationale officierenberoepsgroep. Tot die code behoorde echter niet, zinloos je dood te vechten, laat staan zelfmoord te plegen na een nederlaag – zulke heldendaden verrichtten pas negentiende-eeuwse commandanten als J.C.J. van Speijk (Belgische Opstand 1831) en C.G. Gordon (Khartoem 1885); het romantisch nationalisme kende deze heldenstatus toe aan tal van historische figuren (ook imaginaire!).¹⁷ Tot de beroepscode behoorde wel, zich niet zonder meer over te geven, en dus organiseerde Gordon tegenstand. Maar vechten was geen doel op zich: Gordon kende de overmacht van de tegenstander en wist, dat zelfs het opofferen van veel mensen en goederen geen overwinning kon opleveren. Dat leidde hem niet tot verraad, maar wel tot beheerste oorlogsvoering en tot overgave. Na drie maanden, aan het hoofd van zijn manschappen, in vol tenue, blanke sabel in de hand, gaf hij daarom de tegenstand op: een eervolle overgave. Het was ook geen stiekeme actie van verraad en geen eenmansactie. Op één lid na had de gehele Politieke Raad gestemd voor de overgave; de meeste leden daarvan traden vroeg of laat in Engelse dienst. De Britten lieten Gordon uiteraard zich rustig terugtrekken op Schoonder Sigt en eerden de plots overleden tegenstander met hun aanwezigheid bij zijn begrafenis.

Er waren soldaten en Kaapse burgers die het beleid van de militair-politieke leiding verafschuwden. Overwonnen zonder feitelijk een schot te hebben kunnen lossen! Er waren onder de artilleristen in Kaapstad heethoofden die wilden vechten. Zij waren geïnfecteerd door een recent virus, dat van het nationalisme en de ideologische oorlogsvoering. Hun inspiratie was de Franse Revolutie en de Marseillaise: strijden voor het vaderland en de nieuwe vrijheid – en van die vrijheid was Groot-Brittannië de grootste vijand, al sinds de Amerikaanse Vrijheidsoorlog. Sterven voor het vaderland – dat was de hoogste eer! H.D. Campagne, “soldaat aan de pen”,¹⁸ was een van hen die zo dachten.¹⁹ Hij ontpopte zich tot een van de leiders van de Jacobijnen aan de Kaap in 1795 – “a fellow of some talents and most dangerous principles ...; to Commissary

¹⁴ Nationaal Archief Den Haag: Admiraliteit. Aanhangel XXXIX no 83: J.O. Vaillant aan J.C. van der Hoop, Caap de Goede Hoop 1.7.1789; ook in Dörr, S. 1988. *De kundige Kapitein. Brieven en bescheiden betrekking hebbende op Jan Olphert. Vaillant, kapitein-ter-zee (1751–1800)*. Zutphen: Walburg Pers, p. 175; zie voor de Militaire Commissie pp. 169-246.

¹⁵ Zitting Politieke Raad Kaap de Goede Hoop, 23.2.1793, aangehaald in Thean Potgieter, “Maritime defence of the Cape of Good Hope, 1779-1803”, (ongep. paper Wassenaar 2000) p. 4.

¹⁶ OIHB 208.1: P.W. Marnitz, Analyse van ’t gehouden gedrag des Commissaris A.J. Sluysken. Reflecties, p. 34 nt.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld voor België: Verschaffel, Ton. 1998. Leren sterven voor het vaderland. Historische drama’s in het negentiende-eeuwse België. In *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 113, 145-176; voor Nederland: Jensen, Lotte. 2008. *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Van Tilt; voor Zuid-Afrika: Du Pisani, J.A. 1999. Die Boerekrygerbeeld en die konstruksie van Afrikanernasionalisme. In *Literator* 20:3, pp. 90-98.

¹⁸ Nationaal Archief Den Haag: Brieven en Bijlagen van den Commissaris te Cabo de Goede Hoop, A.J. Sluysken, vierde deel, p. 552 en volgende Lijst van burgerambtenaren: “Heubert Dirk Campagne, geb. Thiel, soldaat, aan de pen op de Gen. Secretarie” – die verwijzing “soldaat” zal verwijzen naar zijn soldij-functie.

¹⁹ De Villiers, A.J.D. 1972. Campagne, Huybert Dirck (Tiel 25.6.1763-Beverwijk 26.3.1828). In *SABW II*, pp. 122-123.

Sluysken he on some occasions behaved with great insolence”, noteerde de Britse militaire gouverneur van de Kaap in 1796.²⁰ Campagne’s boodschap was eenvoudig: weg met de Compagnie, weg met de Engelsen en leve de Bataafse Revolutie! Hij verweet de Compagniestop lafhartigheid en verraad. Gordon – dat was een Orangist, een halve Engelsman en een erkende tegenstander van vrijheid, gelijkheid en broederschap. Daarom deed hij natuurlijk niets om de Kaap te verdedigen en pleegde zelfmoord omdat hij geen toekomst meer zag, in zijn omstandigheden: een geminachte verrader en fraudeur (hij zou soldatenkleding van de Compagnie verkocht hebben aan de Engelsen).

Dat stelde Campagne allemaal in een “Memorie en Byzonderheden wegens de Overgave der Kaap de Goede Hoop”, die hij naar Den Haag zond.²¹ Zelf werd hij door de Engelsen wegens opruiing gevangen genomen en naar Engeland opgebracht,²² waar hij jarenlang gedetineerd gehouden werd.²³ Een soortgelijke aanklacht bevatte een “Verhaal van de Overgave der Kaap de Goede Hoop aan de Engelsen”, november 1796 aan het Haagse Bewind gezonden door P. W. Marnitz, een artillerist.²⁴ Ook hij oordeelde zeer negatief over de Kaapse leiding, maar hij beschreef ook de oproerigheid onder de Kaapse boeren en soldaten. Marnitz schreef ook over Gordons zelfmoord en wist ook waarom: “jederman betrachtete deeze Daad als een gevolg van een knaagende Conscientie en als een Bewijs van zijn gepleegd Verraad door zijn gehouden gedrag in de gepasseerde epoche van oorlog”.²⁵

De memoriën van Campagne en Marnitz waren niet publiek, maar dat was wel de *Apologie de Robert de Gordon, ci-devant Commandant general des troupes du Cap de Bonne Esperance* (1796).²⁶ Dit satirisch pamflet beschreef de hellevaart van Gordon – een ietwat bizarre Don Quichotte, bang voor zijn vrouw (vandaar zijn lange zogenaamde ontdekkingsreizen!²⁷), onkundig, vijand van de vrije Fransen – een plaatsje in de Helleraad als inspecteur van de kwellingen van de Britse zielen was hem zijn beloning – maar zelfs Alva en andere groten in de hel minachtten hem om zijn verraderlijk gedrag.²⁸

²⁰ Theal, G.M. 1897. *Records of the Cape Colony from February 1793 to December 1796*. London, p. 426, J.H.Craig to William Huskisson, 3.8.1896.

²¹ Nationaal Archief Den Haag: Hooge Regeering te Batavia no. 969 Memorie betreffende de overgave van de Kaap de Goede Hoop in 1795, door H.D. Campagne, aan het Committe tot de Oost-Indische Handel en Bezittingen. Copie, 1797. Ontvangen juli 1797: OIHB 3, 6.7.1797.

²² Theal, *Records*, p. 427 Craig to Huskisson, 3.8.1796: “if means could be found to prevent Campagne from going to Holland during the continuance of the War I should think it would be expedient”.

²³ Notulen OIHB 23.3.1797: Missive H.D. Campagne over zijn opzending als gevangene naar Engeland en zijn wens, te vertellen hoe het in 1795 aan de Kaap echt gebeurde; 12.10.1797: rekest H.D. Campagne, gevangene in Engeland, vraagt om uitwisseling/vrijlating; 18.1.1798 missive H.D. Campagne uit Engeland; 8.3.1798 Campagne nog steeds niet vrij gekregen; 10.4.1798: missive van H.D. Campagne met kritiek op Verbaal A.J. Sluysken (vergelijk ook OIHB 240A); 26.7.1798 missive H.D. Campagne uit Lichtfield; 8.11.1798 Campagne vraagt om bemiddeling tot vrijlating; 6.5.1799 idem; 5.12.1799 Campagne nog steeds gevangen in Lichtfield; 24.3.1800 krijgt financiële steun te Lichtfield; 10.4.1800 idem.

²⁴ OIHB 208a: P.W. Marnitz, Verbaal van de overgave van de Kaap de Goede Hoop aan de Engelsen, 21.11.1796. Vergelijk J.A. Heese, “Marnitz, Philip Wilhelm (Magdeburg 1751-George 12.12.1821)”, SABW III (Kaapstad 1977) p. 598.

²⁵ Aangehaald door Barnard, “Gordon”, p. 432.

²⁶ Universiteitsbibliotheek Leiden, Thys. 7770: *Apologie de Robert de Gordon, ci-devant Commandant général des troupes du Cap de Bonne Espérance. Par un de ses amis. Au Cap de Bonne Esperance. 1796. Au puits de la verité*. Vergelijk Schutte, G.J. 1970. Een vergeten pamflet: de Apologie van R.J. Gordon. In *Historia* 15 (1970) pp. 100-107. De onbekende auteur noemde zich aan het eind H****.

²⁷ Cullinan, *Gordon*, pp. 143-144 citeert Gordon, die nooit uitingen van gevoelens noteerde maar wel schreef over “a letter from my beloved wife”. Schoeman, *Cape Lives*, 587 wijst erop, dat de meeste reizen van Gordon vonden plaats voor zijn huwelijk.

²⁸ *Apologie*, p. 19 meldt de aankomst van de Kaapse beul in de hel, die zich enkele dagen na Gordon

ANTI-IMPERIALISTISCH PARADIGMA

Pamfletten en geschriften van politieke tegenstanders zijn gemiddeld geen erg betrouwbare bronnen. Campagne, Marnitz, en ook de derde Jacobijn die ooggetuige van de overgave was en vervolgens in de pen klom, C.L. Neethling:²⁹ het waren bevlogen radicalen, hun geschriften waren politieke aantijgingen en geschreven met ideologische zekerheid over zaken waarvan de auteurs zelf geen ervaring hadden. Zelfs hun politieke geestverwanten in de Haagse politieke en bestuurlijke comité's lieten zich er niet door verblinden.

Sluysken werd na aankomst in patria welwillend ontvangen; het maakte een goede indruk dat hij geen gehoor had gegeven aan de oproep van Willem V de Kaap onder Engelse bescherming te stellen. Zijn declaraties werden goedgekeurd en enkele officieren die met hem gerepatrieerd waren kregen steun of een nieuwe functie.³⁰ Het Comité tot de zaken van de Oost-Indische Handel en Bezittingen bestudeerde zijn volumineuze *Verbaal* en in december 1796 keurde de Nationale Vergadering zijn optreden in 1795 goed.³¹ Maar in de loop van 1797 werden de geschriften van Campagne en Marnitz ontvangen en verschenen naast Sluyskens *Verbaal* ook Neethlings kritische *Onderzoek* daarvan (het bevat punten die oplettenheid vragen, werd opgemerkt op een vergadering van het Comité OIHB³²). Eind 1797 eiste de Nationale Vergadering een nader onderzoek van de overgave van de Kaap in 1795. In dat kader werden de notities van Campagne en Marnitz bestudeerd, het Comité OIHB verschaftte excerpten. Campagne's nota leek van belang, aldus het Comité, maar het tekende tegelijkertijd aan, dat "hij nimmer enigen Militairen Dienst heeft gepresteerd".³³ De materie werd besproken in diverse instanties, maar half mei 1798 werd in het Comité geconstateerd dat de zaak Sluysken (politiek) erg moeilijk lag.³⁴ Een maand later maakte generaal Daendels (met Parijse goedkeuring) echter een eind aan het sinds februari 1798 fungerende radicale Staatsbewind, conciliatie verving van nu af aan de revolutionaire confrontatie en vervolging van voormannen van het Ancien Régime. Het onderzoek naar Sluyskens optreden werd vergeten, Campagne werd niet vrijgekocht uit zijn Engelse gevangenschap, zijn kritische kanttekeningen bij Sluyskens *Verbaal* werden bestudeerd maar niet gevolgd³⁵ en Neethling kreeg geen baan.

zich had verhangen omdat hij op diens bevel twee ongelukkige soldaten had opgehangen; zijn hoogste verlangen is alsnog de schim van Gordon te mogen hangen. Opmerkelijk is dat Marnitz *Verbaal*, p. 37 ook de zelfmoord van de beul meldt: "Men segte o.a., dat de Duyvel den Collonel Gordon niet had willen ontfangen zonder een Ordonnance by zig te hebben".

²⁹ Christiaan Ludolph Neethling, enige tijd als assistent in dienst van de VOC; hij zou admiraal Lucas in Saldanhabaai begin 1797 hebben willen informeren en is als "Jacobijn bestempeld zijnde" door de Engels en gevangen gezet en de Kaap uitgezet; hij arriveerde 5.8.1797 in Nederland en kreeg enige tijd financiële ondersteuning maar geen aanstelling of functie (Notulen OIHB 22.4.1799, 29.7.1799); hij publiceerde Neethling, C.L. 1797. *Onderzoek van 't Verbaal van A.J. Sluysken en Verdediging van 't Gedrag der Caapsche Burgery*. Den Haag.

³⁰ Aanvragen voor steun door vaandrig H. Lesueur (Notulen OIHB 19.5.1796), 1^e luitenant J.B.F. von Hugel (19.5.1796; kreeg als kapitein verlof naar Württemberg 23.6.1796), onderluitenant J.C. Cloete (23.5.1796; verlof om terug te gaan naar de Kaap 19.12.1796).

³¹ Besluit van de Nationale Vergadering van 21.12.1796, aangehaald in Beyers, C. 1967. *Die Kaapse Patriotte gedurende die laatste kwart van die agtiende eeu en die voortlewing van hul denkbeelde*. Pretoria: Van Schaik, pp. 356-384.

³² Notulen OIHB 8.1.1798.

³³ OIHB 29: Comité OIHB aan Uitvoerend Bewind, 18.4.1798.

³⁴ Notulen OIHB 14.5.1798.

³⁵ Notulen OIHB 10.4.1798, 8.11.1798.

De twintig-eeuwse geschiedschrijvers deelden het nationalistisch-revolutionaire paradigma van Campagne en Marnitz en hun waardering voor de revolutie. C.J. Barnard bijvoorbeeld, in zijn invloedrijke studie. Gordon had het nieuwe bewind, democratisch en representatief voor de inwoners van de Bataafse Republiek, moeten gehoorzamen, oordeelde C.J. Barnard ietwat laattunkend, maar hij liet zich leiden door zijn achterhaalde Orangistische en pro-Britse gevoelens.³⁶ Dat Gordon de denkwereld en handelingen van de Franse Revolutie verafschuwde, zich thuis voelde in het Ancien Regime en trouw aan het Huis van Oranje en de constitutie van de Verenigde Republiek wilde blijven, is duidelijk. Ook, dat hij in Engeland een bondgenoot tegen het Revolutionaire Frankrijk beschouwde, eveneens. Maar waren dat soort gevoelens en opvattingen zo slecht? Was Willem V met zijn Kew Letters zo onzinnig bezig?³⁷ Wie kon in 1795 bewijzen, dat de oude Republiek nooit hersteld zou worden? Het stadhouderlijk bestel was eerder hersteld (1747, 1787) en Engeland gaf de Kaap na enige tijd wel degelijk terug (1802). Het is dan ook duidelijk, dat de Zuid-Afrikaanse geschiedschrijving zich in dezen heeft laten leiden door anti-imperialistische koloniale opvattingen en de afkeer van het VOC-bewind, en “analyzed and interpreted” de retoriek van de Kaapse Patriottenbeweging en van de Graaff-Reinette en Swellendamse “republikeinen” – in werkelijkheid uitingen van lokale, koloniale deelbelangen en anarchistische elementen – “as if they represented the dawn of a new democratic scheme of thought on African soil”.³⁸ Een vergaand voorbeeld van dit “hineininterpretieren” van het verleden vanuit het Afrikaner nationalisme is *Die Kaapse Patriotte* van Coenraad Beyers.³⁹ Maar al S.J. du Toit had in *Die Geskiedenis van Ons Land in die Taal van Ons Volk* al tegenover de “lafhartigheid by die Hollandse kommandante en soldate” de Boeren van de buitendistricten aangewezen als de ware verdedigers van de kolonie tegen de Engelsen.⁴⁰

Tot de uitgangspunten van de anti-imperialistische koloniale geschiedschrijving en zeker ook van de Afrikaner-nationalistische geschiedschrijving behoort ook de stelling dat “the majority of the burghers and troops were pro French republican supporters of the Patriotte Partij”.⁴¹ Om Theal te citeren: “Slechts op eene wijze konden zij [=de Compagnies ambtenaren] de Britsche troepen met eenige hoop op succes bestrijden, namelijk door gehoorzaamheid aan de Oost-Indische Compagnie op te zeggen en zich voor de patriotsche partij te verklaren. De kolonisten waren bijna eenparig ten gunste van die partij, en de soldaten van de genie en de weinige Hollandsche soldaten in het nationale bataljon waren evenzoo gezind. ... bij de genie waren er van tot zes honderd geoefende mannen, en minstens twee duizend burgers zouden gehoor gegeven hebben als er een beroep op hen gedaan was om de patriotsche partij te hulp te komen.”⁴² Maar liever dan dit waren Sluysken, Gordon en [ondercommandant] de Lille bereid de Engelschen het land te laten in bezit

³⁶ Barnard, Gordon, p. 411.

³⁷ Aldus Colenbrander, H.T. 1906. *Gedenkstukken II. Vestiging van den eenheidsstaat 1795–1799*. Den Haag: RGP, p. lxxxvi.

³⁸ Giliomee, Hermann. 2003. *The Afrikaners. Biography of a People*. Cape Town: Tafelberg, p. 74. Sluysken wees in zijn *Verbaal* op de onaantvaardbare eisen van lokaal zelfbestuur en de blijvende knechtschap van de “Hottentotten” en “Bosjesmannen”. Als uiting van Afrikaner nationalisme interpreteerde indertijd al Wieringa, P.A.C. 1921. *De oudste Boeren-Republieken Graaff-Reinet en Swellendam van 1775 tot 1806*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.

³⁹ Beyers, *Die Kaapse Patriotte*.

⁴⁰ Du Toit, S.J. 1975. *Die Geskiedenis van Ons Land in die Taal van Ons Volk*. Faksimilee-weergawe 1877. Kaapstad-Pretoria: Human & Rousseau, pp. 51-53, citaat 51.

⁴¹ Potgieter, Maritime defence, p. 8.

⁴² Vergelijk Beyers, C. [1965] in A.J.H. van der Walt e.a. red., *Geskiedenis van Suid-Afrika* (Tweede uitgawe, Kaapstad: Nasou, p. 129: “Die Patriotte-burgers ... was aanvanklik vasbeslote om tot de laaste druppel bloed vir de behoud van hun vaderland te veg”.

nemen”.⁴³ En zo nam het Engelse bestuur de plaats in van het Hollandse van de Kaap, “want het bleek dat er geen sprake was van handhaving der rechten van den Prins van Oranje, en weinige dagen later beroofde Kolonel Gordon zich hierom van het leven”.⁴⁴ De soldaten van het garnizoen uitten hun ongenoegen over de overgave en vielen Gordon persoonlijk zelfs aan bij het officiële ritueel van de overgave, wordt ons verzekerd. We kunnen ons voorstellen, dat er teleurstelling was, wantrouwen jegens de Britten, onzekerheid vooral, en men kan zich indenken dat de soldaten het bevel “wapen neerleggen” onverschillig neersmeten onder gemor en gekanker – want wat was hun toekomst? Maar onze bron van die gebeurtenis zijn slechts Marnitz, Campagne, Neethling en de *Apologie*.⁴⁵ Vooral de auteur van dat laatste maakte er iets moois van. Hij was ook niet tevreden met het incident bij het Kasteel (hij liet Gordon in de hel laten rapporteren: “een van de mannen stapte voor de ogen van tweeduizend Britten naar voren om mij naar zijn sabel te rijden! Ik riep de Engelsen om hulp, maar die bleven stokstaaf staan. Ik slaagde erin te ontkomen en rende naar huis, waar Mevrouw schreeuwde dat ik ook een monster ben en het verdiende tot vleespastei gemaakt te worden”), en hij beweerde ook dat Gordon een paar avonden later een pak slaag kreeg van enkele onbekende soldaten.⁴⁶

Het is duidelijk, dat Campagne en Marnitz veel eigen kleur gaven aan die dagen. Wat gebeurde er nu echt? Hoe betrouwbaar waren al die mensen die beweerden te spraken namens “de Capenaren aan het Bataavsche Volk”? Wie vertegenwoordigden zij en wat beoogden zij als zij schreven over lafheid en verraad bij de overgave van de Kaap aan de Engelsen en het opnemen voor de opstandelingen van Graaff-Reinet en Swellendam van 1795?⁴⁷ Hoe representatief waren die “Jacobijnen” en “Republikeinen” eigenlijk? Nu, als één ding duidelijk is, is dat Campagne, Marnitz, Neethling, Redelinghuys – over wie straks meer – en de Graaff-Reinets chirurgijn-oproerkraaier Woyer inzake de Britse verovering van de Kaap en “het verraad” door Gordon/Sluysken, en de “republieken” van Swellendam en Graaff-Reinet, geen betrouwbare informanten waren. Afgezien van hun ideologische bevlogenheid – die hun oordeel kennelijk stuurde – bezaten zij gewoon niet de (militaire en bestuurlijke) deskundigheid om strategie, tactiek en beleid van Sluysken en Gordon en hun medewerkers te kunnen beoordelen. Alleen Marnitz was militair – in 1783 uitgevaren als korporaal, stond hij te boek als “ordinarius vuurwerker”.⁴⁸ Campagne was 1783 in dienst getreden bij de VOC als matroos of soldaat, maar hij vestigde zich in 1787 aan de Kaap, als vrijburger⁴⁹ en fungeerde als plattelandse boerenschoolmeester en in 1795 kennelijk

⁴³ Theal, George McCall. 1897. *Geschiedenis van Zuid-Afrika*. 's-Gravenhage: Nijhoff, pp.150-151.

⁴⁴ Theal, *Geschiedenis van Zuid-Afrika*, p.154.

⁴⁵ Ook Barnard, Gordon, p. 428 ontleende zijn levendige beschrijving van de overgave alleen aan Marnitz, Campagne, Neethling en het ongepubliceerde dagboek van een soldaat Reijnders.

⁴⁶ *Apologie*, pp. 16-17.

⁴⁷ OIHB 208b:Missive van enige Kaapse burgers, 20.2.1798. Men moet ook denken aan J.H.Redelinghuys (Schutte, G.J. Redelinghuys, Johannes Hendricus. Kaapstad 1756-Den Haag 1802. In *SABW IV*, pp. 518-519), representant van de Kaapse Patriotten van 1779 en sinds 1785 woonachtig in Nederland en opsteller van een “Beroep” uit januari 1795, vergelijk Beyers, *Kaapse Patriotte*, 237-280. Zie ook Schutte, G.J. 1971. Johannes Henricus Redelinghuys, een revolutionaire Kapenaar. In *Suid-Afrikaanse Historiese Journaal* 3, pp. 49-62.

⁴⁸ Philip Wilhelm Marnitz uit Meekern trad in dienst bij de VOC 24.7.1783 als korporaal; hij trad uit dienst 30.4.1801 (VOCopvarenden). Hij heette 1795 luitenant (Neethling, *Onderzoek*, p. 49), sinds 1785 (Heese, “Marnitz”, p. 598), maar was volgens het *Naamboekje Hoge Regering India ultimo 1794* (en ook in die voor de jaren 1795–1798) ordinarius vuurwerker der artillerie sinds 1790. Vgl. Heese, J.A. 1977. Marnitz, Pieter Wilhelm. In *SABW III*, p.598.

⁴⁹ Huybert Dirk Campagne, in dienst VOC 23.12.1783, uit dienst 31.3.1787 om vrijburger te worden (VOC-Opvarenden).

als klerk. Neethling en Redelinghuys waren geboren aan de Kaap; Neethling was jong en sinds kort assistent en Redelinghuys achtereenvolgens onderwijzer, aannemer en bakker, maar hij was zoals bekend reeds sinds 1785 in Nederland als representant van de Patriottenbeweging. Woyer verwierf later een hoogste militaire rang: kapitein-luitenant-militair – maar dat was een puur politieke benoeming, die hij overigens nooit bekleedde.⁵⁰ Hij had ook geen enkele militaire opleiding genoten. Naar eigen zeggen was hij als sinds 1780 matroos bij de Nederlandse marine, en dat was hij nog steeds, toen hij als 25-jarige op 18 januari 1790 in dienst trad bij de VOC.⁵¹ Toen hij in 1793 de Compagniesdienst verliet, was hij “ondermeester” oftewel onder-chirurgijn; in 1797, toen hij de mensen in Drakenstein opriep tot revolutie, fungeerde hij er sinds eind 1794 als chirurgijn.

Geen van allen had dus een imponerende afkomst, opleiding, ervaring of positie. Of verwierven die later. Veelzeggend zijn de hiervoor genoemde reacties op hun verhalen en optreden door de Bataafse overheidsinstanties. Die doorzagen hun ideologische bevlogenheid en men herkenden hun geringe werkelijkheid en kwaliteit. Men zou haast medelijden met onze Kaapse Jacobijnen krijgen in hun odysseeën: Woyer zwierf de halve wereld rond en raakte zoek in Noord-Amerika, Redelinghuys overleed na bijna twintig jaren ballingschap in Nederland, Campagne werd jarenlang in Engeland vastgehouden en Marnitz, die overigens als 1789 getrouwd was met een meisje Hertzog (van wie hij in 1806 scheidde), bleef hangen aan de Kaap en sukkelde als boer en transportrijder tot zijn overlijden in 1821. Maar dat alles maakt hun groter dan zij waren.

Kortom: het zou verstandig zijn geweest, dat minder waarde was geschonken aan hun opmerkingen. Dat geldt trouwens ook voor sommige herinneringen van contemporaine Britse waarnemers. Neem de tekst die als “extracts from a manuscript by sir John Malcolm” bekend staat.⁵² Er zijn twee redenen om die te wantrouwen. Malcolm verbleef slechts heel kort aan de Kaap – van 4 september tot 15 november 1795. Hij verstond geen Nederlands en wat hij opschreef was grotendeels van horen zeggen – de verhalen van collegae op de officiers Mess. Vervolgens is duidelijk, dat Paston die aantekeningen gebruikte in een boek geschreven ten tijde van de Anglo-Boerenoorlog – en dat hij Theal en andere geschiedboeken kende. In het betrokken hoofdstuk (veelzeggend getiteld: “The South African War”!) gaan Malcolm’s citaten moeiteloos over in Paston’s actualiteit.⁵³ En dan nog dit: wat moet men doen met een verhaal als: “French principles had been very generally disseminated, particularly in the Country, where the ignorant Farmers were wrought up to a Frenzy by two or three designing men. They talked of nothing but establishing their Independence as a Republick, making Capetown a free Port, being, as they termed it, the friends of all nations but the slaves of none. They spoke of imitating the Glorious examples set them in Europe. These sentiments prevailed so much that they superseded in reality of power the

⁵⁰ Schutte, G.J. 1978. Een onbekende opstandeling en leider in de Kaapkolonie: Jan Pieter Woyer. In *Historia* 23 (1978): 99-111.

⁵¹ <http://www.VOCopvarenden.nationaalarchief.nl>. Uit dienst: aan de Kaap, 31.8.1793.

⁵² Paston, *Side-lights*.

⁵³ Vergelijk Paston, *Syde-lights*, pp. 223-224: “The [British] army consisted of five thousand man, men up of infantry, artillery, blue-jackets, and marines, and having twelve six-pounders and two howitzers. They had not advanced more than five hundred yards before they were harrassed by small parties of burghers, mounted on active little horses, and carrying with them a long gun, presumably an eighteenth century Long Tom. ‘They appeared to have no Discipline’, says Malcolm, ‘and any person who had seen irregularly Cavalry must have instantly supposed them to be a very contemptible enemy. These Burghers were the farmers of the Country, who were by far the most violent party against any terms entered into with us. Unaccustomed to fire at anything but Roebuck and Ostriches till our arrival, they were eager to try their hands at new game”.

established Government”.⁵⁴ De opstandigheid onder de grensboeren, weten we, was geen gevolg van diepgaande ideologische opvattingen of bevlogenheid, maar had concrete, al lang lopende lokale oorzaken.⁵⁵

ZIEK

Het standpunt van de pamflettisten (“Gordon was een verachtelijke en verachte verrader”) leidt automatisch tot verklaring van Gordons zelfmoord uit schaamte en wroeging. Het sluit echter even automatisch de ogen toe voor alternatieve verklaringen. In de *Apologie* en elders werden Gordon ook huwelijksproblemen en fraude met Compagniesgelden toegekend – maar dat fraudeverhaal gelooft niemand meer.⁵⁶ Het verhaal dat Gordon huwelijksproblemen had (zij was een Kenau en hij een pantoffelheld) lijkt me eveneens kletspraat. Natuurlijk werd er gesproken over de zelfmoord van Gordon. Malcolm, adjudant van generaal Craig, schreef veel later: “I have also heard that the stream of his Domestic Joys was poisoned”. Dit is immers de standaardverklaring bij elke zelfmoord zonder expliciete redenen. Malcolm was er trouwens ook niet zeker van: “If so”, voegde hij aan die zin toe.

Wat wel bekend is, dat Gordon al sinds zijn laatste reis door het binnenland in 1787 duidelijke gezondheidsproblemen had. Hij was in 1795 zo mager als een skelet en soms deed hij excentriek, vreemd: hij “lachte als een gek”, reed als een waanzinnige over het Kaapse schiereiland en zijn geloof in koeienhuiden en balen schapenwol als verdediging tegen artillerievuur was bizar – “Gordon’s judgement was unsound at this time”, constateerde zijn biograaf Patrick Cullinan, “but there is no way we can be sure that this was due to illness”.⁵⁷ Volgens mij kunnen we dat nu juist wel doen. Gordons zelfmoord kan alleen maar gevolg van ziekte zijn geweest. Hij hoefde zich niet te schamen voor zijn optreden ten tijde van de Britse overname van de Kaap, hij werd niet veracht door de Britten (het *Gentleman’s Magazine* in Londen publiceerde in 1796 een lovend In memoriam!⁵⁸), de Kaapse VOC-elite deed en dacht als hij, en over de opvattingen van een paar opgewonden soldaten had hij zich nooit druk gemaakt. Maar Gordon was ziek. Hij ervoer, dat zijn ooit robuuste lijf en taaie geest hem steeds meer in de steek lieten. Potgieter constateert aan de hand van een brief die Gordon twee dagen voor zijn dood schreef aan Elphinstone: “emotions then seemed to overcome him, his handwriting worsened and chillingly he drew a line right across the page ... ‘good god I am almost distracted’”.⁵⁹ Twee van zijn zoons zouden later geestesziek worden – erfden zij die aanleg van hun vader? Niet wroeging over zijn optreden en gedrag bracht Gordon tot zelfmoord, maar de vrees een meelijwekkende schim van zichzelf te worden.

⁵⁴ Paston, *Side-lights*, p. 233.

⁵⁵ Giliomee, Hermann. 1975. *Die Kaap tydens die Eerste Britse Bewind*. Pretoria: HAUM.

⁵⁶ Cullinan, *Gordon*, p. 187.

⁵⁷ Cullinan, *Gordon*, p. 186. Breder over de gezondheidstoestand van Gordon Schoeman, *Cape Lives*, p. 618.

⁵⁸ Cuillinan, *Gordon*, p. 187.

⁵⁹ Potgieter, *Defence*, pp. 424-426. Potgieter citeert nog enkele zinsneden meer: “I am here a prisoner ... with all those circumstances, and ruin’ed with some many others, besides a wife and four children” — in de context van deze brief verwijzen ze m.i. niet naar wroeging, schaamte of sociale isolatie als gevolg van lafheid en verraad.